

bu sayıda

3

türk dış politikası ö z e l s a y ı s ı

gümrük birliği, avrupa birliği, avrupa /
kıbrıs, ege / balkanlar / kafkaslar / türk
dünyası / islâm dünyası / birleşmiş milletler,
a.b.d. / rusya ve ortodokslar / orta doğu / uzak

doğu / strateji / tarih, felsefe SÜLEYMAN DEMİREL /

SEFER MURAD NİYAZOV (TÜRKMENBAŞI) / HÜSAMETTİN CİNDORUK

mücahid liderler RAUF DENKTAŞ / CAHAR DUDAYEV

/ ALİYA İZETBEGOVIÇ / EBULFEZ ELÇİBAY / MUSTAFA A. KIRIMOĞLU

(CEMİLOĞLU) / İSA YUSUF ALPTEKİN / SADIK AHMET / SÜLEYMAN

UGLANIN liderler, siyaset adamları

MESUT YILMAZ / MURAT KARAYALÇIN / HİKMET ÇETİN / BÜLENT

ECEVİT / NECMETTİN ERBAKAN / ALPASLAN TÜRKES / AYVAZ

GÖKDEMİR / VEYSEL ATASOY / MUHSİN YAZICIOĞLU / AYKUT EDİBÂLİ

/ AYDIN MENDERES / HASAN CELÂL GÜZEL / CEM KOZLU / MÜMTAZ

SOYSAL / KÂMRAN İNAN / COŞKUN KIRCA / ABDULLAH GÜL / DOĞU

PERİNÇEK / SADUN AREN / AGÂH OKTAY GÜNER / CEVAT AYHAN /

BESİM TIBUK / ASLAN BAŞER KAFAOĞLU **bilim adamları,**

uzmanlar Y. AKPINAR / M. AKŞİN / A. T. ALKAN / E.

ALPTEKİN / A. ALTINDAL / A. ANDİCAN / M. BACA / A. BİRİNCİ

/ N. BOSTANCI / T. CEMİL / C. CEYLAN / A. COŞKUN / C. ÇANDAR

/ G. ÇAPOĞLU / E. ÇARIKÇI / İ. ÇAVUŞ / K. ÇİÇEK / İ. ÇİFTÇİ /

A. DAVUTOĞLU / F. DEMİRCİ / D. M. DOĞAN / İ. DURANDAĞ /

D. DURSUN / Ş. ELEKDAĞ / M. ERİŞ / V. GANİ / O. GÖKMEN / S.

GÜÇLÜ / N. GÜNEY / K. GÜRÜN / E. İHSANOĞLU / M. İLHAN /

S. İLHAN / Ö. KABASAKAL / M. KAHRAMANYOL / Ş. KARATAŞ /

Ş. KARATEPE / B. KARLIĞA / R. KARLUK / Y. KIR / H. KIRIMLI / F.

KİRİŞÇİOĞLU / M. KOÇAK / H. KÖNİ / O. A. MUGHİSUDDİN / İ. ORTAYLI /

M. ÖZDAĞ / Ü. ÖZDAĞ / H. ÖZDEMİR / M. ÖZEL / O. SANDER / T.

SARACOĞLU / E. SARAÇ / A. SOMEL / İ. SOYSAL / Ş. A. ŞENEL / B. N.

ŞİMŞİR / Y. S. TEZEL / M. TUNCOKU / Ö. TURAN / R. O. TÜRKKAN /

H. ÜNAL / N. YALÇINTAŞ / E. YARAR / T. YAZGAN / I. WALLERSTEIN

Değişen Uluslararası Dengeler Karşısında Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerin Arasındaki İşbirliğini Geliştirmenin Önemi

334

Sami Güçlü *

Cengiz Ceylan **

1. Değişen Uluslararası Dengeler

1989 yılından itibaren dünyada meydana gelen hızlı gelişmeler, uluslararası sistem ve dengelerde köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu hızlı değişimler üzerinde, iktisadi ve teknolojik sebepler büyük rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra oluşan iki kutuplu dünya dengesi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla çökmüş ve ABD'nin önderliğinde tek kutuplu, yeni bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Uluslararası hukukun üstünlüğüne dayanacağı ifade edilen yeni uluslararası düzenin, kalıcı ve belirleyici özelliklerinin kesin olarak ne olacağı belli değildir. Ancak, Orta Doğu, Kafkasya ve Balkanlar'da meydana gelen olaylar, yeni dünya düzeninin en az eskisi kadar güç'e dayalı olacağını, Batı dünyasının desteğini

alan ülkelerin bölgelerinde daha etkili rol oynayacağını, bölgesel çatışmaların artabileceğini ve bu çatışmaları önlemenin daha zorlaşacağını göstermiştir⁽¹⁾.

Son yıllarda dünyada ve bilhassa 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin resmen dağılmasıyla birlikte Orta Doğu, Avrasya ve Balkanlar'da meydana gelen gelişmeler, Türkiye'yi askeri, siyasi ve iktisadi açıdan büyük ölçüde etkilemiştir. Özellikle Türkiye'nin ilgi alanına giren bölgelerde meydana gelen gelişmeler sonucu, gerek ülke içinde, gerekse ülke dışında ortaya çıkan yeni tehlike ve problemlerle birlikte, yeni imkânlar da doğmuştur. Bu imkânlar içerisinde en önemli olanı, Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanmış olmalarıdır. Tarihi ve kültürel bağların sağladığı şartlar içerisinde Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler hızlı bir gelişme dönemine girmiştir.

Bu çalışmada, ilk önce Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik işbirliği imkânları ve potansiyeli üzerinde durulacak, daha sonra değişen dünya ve bölgesel şartlar dikkate alınarak, Türk Dünyası arasında çok yönlü işbirliğinin siyasi ve ekonomik bütünleşmeye temel teşkil edecek şekilde geliştirilmesi ele alınacaktır.

2. Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi

Bir ülkenin kaynaklarını harekete geçirecek üretim seviyesini artırması ve iktisaden kalkınması, piyasanın büyümesine bağlıdır. Piyasanın genişleyip derinlik kazanması, ekonominin üretkenliğini ve dolayısıyla büyüme hızını artıracaktır. Piyasanın genişlemesiyle üretkenliğin yükselmesi; rekabetin artması, ölçek getirileri, dışsal ekonomiler, kaynakların yeniden dağılımı, piyasa riskinin azalması, araştırma-geliştirme faaliyetlerinin artmasıyla ilgi kurularak açıklanabilmektedir⁽²⁾.

(*) Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

(**) Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

(1) Şükrü S. Gürel, Değişen Uluslararası Koşullarda Türk Dış Politikaları, Türk Cumhuriyetleri Arasında Politik ve Ekonomik İşbirliği Uluslararası Gıme Konferansları, İstanbul, 1993, s. 43, 44.

(2) Erol Manisalı, Uluslararası Ekonomi - Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi - İstanbul, 1971, s. 73.

Ekonominin büyümesine etki eden unsurlardan en önemlisi, araştırma-geliştirme faaliyetlerine bağlı olarak ortaya çıkan ekonominin teknolojik kapasitesindeki gelişmedir⁽³⁾.

Bugün ülkeler, büyük piyasaların sağladığı avantajdan daha çok istifade etmek amacıyla sadece iç piyasaları için değil, daha büyük piyasalar için mal ve hizmet üretme yarışındadır. Ülkeler arasındaki iktisadi yarışın temelinde, rekabet gücüne sahip oldukları alanları çoğaltmak ve dünya piyasalarındaki paylarını artırmak arzusu vardır. Bu sebeple özellikle gelişmiş ülkeler, iç piyasalarını büyütme ve başka ülkelere karşı nisbi avantajlar sağlamak için iktisadi birleşmelere gitmektedirler⁽⁴⁾.

Mal, hizmet ve üretim faktörleri hareketleri açısından, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında iktisadi ilişkilerin gelişmesi; genel olarak bu ekonomilerin gelişme seviyesine, karşılaştırmalı ihracat performansına ve teknolojik kapasitesine bağlıdır. Bu sebeple, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki iktisadi işbirliği imkânlarının izahına geçmeden, bu ülke ekonomilerinin kısa bir değerlendirmesini yapmak gerekmektedir.

Cumhuriyet döneminde, Türkiye'nin iktisaden kalkınması için sanayileşmeye öncelik verilmiştir. Sürükleyici sektör olarak kabul edilebilen sanayi sektörünün gelişmesiyle ekonominin yapısal bir değişim geçirerek, hızlı bir şekilde gelişeceği kabul edilmiştir.

Türkiye'de uygulanan sanayileşme politikaları genel hatlarıyla iki döneme ayrılarak değerlendirilebilir : Birincisi, 1980 yılına kadar devam eden ve ithal-ikamesi politikasının uygulandığı dönemdir. Bu dönemde, ülkenin ihtiyaç duyduğu sanayi ürünlerinin yurt içinde üretimini amaçlayan, iç piyasaya dönük, korumacı bir yaklaşımla yaygın bir sanayileşme politikası benimsenmiştir. 1980 öncesi dönemde, Türkiye ekonomisinin, sanayileşme açısından küçümsenemeyecek bir gelişme sağladığı ve Türkiye'de bir sanayi bazının meydana getirildiği söylenebilir⁽⁵⁾.

İkincisi, 1980 sonrası dönemdedir ve Türkiye, geleneksel ithal ikamesini değiştirerek ihracata dayanan sanayileşme stratejisine

yönelmiştir. Böylece, uzun yıllar dış dünyadan soyutlanmış olan Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi ile entegre hale gelmesi amaçlanmıştır. Bunun için de gerek iç, gerek dış ekonomiye ilişkin birçok alanda, piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde, Türkiye ekonomisinde sağlanan gelişmeleri iki noktada toplamak mümkündür : Birincisi, Türkiye'nin bir sistem değişikliğine giderek, karma ekonomiye dayalı plânlı ekonomiden, yani devletin ekonomik kararlarda etkin olduğu bir sistemden, fiyat mekanizmasının etkin olduğu piyasa ekonomisi sistemine geçmesidir.

İkinci önemli gelişme, yeni ekonomi politikalarının uygulanması sonucunda sanayi sektöründe meydana gelmiştir. 1980 sonrası dönemde, sanayi sektörü, özellikle de imalat sanayii büyük bir teknolojik değişim geçirmiştir. Sanayi sektöründeki bu gelişmenin iki önemli sonucu ortaya çıkmıştır: Birincisi, sanayi ürünlerinde Batılı ülkelere karşı Türkiye'nin karşılaştırmalı ihracat performansının gelişme göstermesidir⁽⁶⁾. İkincisi, uzun yıllar sürekliliği teknoloji ithal eden bir ülke olan Türkiye'nin, bu dönemde teknolojik kapasitesini büyük ölçüde geliştirerek, bazı alanlarda teknoloji ihraç edebilecek bir seviyeye ulaşmasıdır⁽⁷⁾.

Sovyet sisteminde, Birliğe üye ülkelerin iktisadi gelişmeleri, ayrı ayrı değil, bir bütün olarak değerlendirilmiş ve merkeze çok sıkı bağlarla bağlı ekonomiler doğmuştur. Birlikte değerlendirildiğinde Türk Cumhuriyetleri'nin çiftçilik ve hayvancılığa elverişli geniş tarım alanlarına, çok çeşitli ve zengin endüstriyel hammaddeleri ile kömür, petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarına sahip olduğu bilinmektedir⁽⁸⁾. Ancak, Sovyetler Birliği döne-

(3) İbrahim Tanyeri, Fiyat Teorisi, Ölçek Ekonomileri ve Teknolojik Gelişme, Ankara, 1984, s. 103 ve devamı.

(4) Erol Manisalı, a.g.e., 113, 114.

(5) Uğur Yüce, İzmir İktisat Kongreleri ve Türkiye'nin Kalkınmasında Sanayileşme Zorunluluğu, 3. İzmir İktisat Kongresi, Cilt : 7, DPT Yayını, Ankara, 1993, s. 56.

(6) Mehmet Duman, Sınai Rekabet Gücü, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1992, s. 201.

(7) Arman Kirim, Türkiye İmalât Sanayisinde Teknolojik Değişim, TOBB Yay., Ankara, 1990, s. 97.

(8) Daha geniş bilgi için bakınız; DPT, Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye İlişkileri, Özel İhtisas Komisyonu, "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Raporu", Ek : 4, Ankara, Aralık, 1993.

minde bu zengin kaynaklar, Birliğin ve daha çok da Rusya'nın ihtiyaçları ve çıkarları doğrultusunda işletilmiş ve kullanılmıştır. Benzer durum Türk Cumhuriyetleri'nde uygulanan sanayileşme politikalarında da görülmektedir. Birlik üyesi diğer Cumhuriyetlerde olduğu gibi, Türk Cumhuriyetleri'nde de, sanayinin dikey tamamlanması bilinçli olarak engellenmiş, böylece Cumhuriyetler, üretim ilişkileri bakımından birbirine bağımlı hale getirilmiştir. Türk Cumhuriyetleri'nde kurulan sanayi tesisleri, daha ziyade bu ülkelerdeki hammadde kaynaklarının işletilmesine yönelik olarak kurulmuş olup genellikle büyük kapasiteli, entegre olmayan, eski teknolojiye dayalı ve dolayısıyla verimlilik seviyeleri çok düşüktür⁽⁹⁾.

Türk Cumhuriyetleri, yeni dönemde karşı karşıya kaldıkları makro ve mikro seviyedeki ekonomik sorunlarına çözüm ararken, çeşitli ülkelerle iktisadi ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu dönemde, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki iktisadi ilişkiler de hızla gelişmektedir. Bu ülke ekonomilerinin sahip olduğu kaynaklar, üretim imkânları, sanayileşme seviyeleri ve teknolojik kapasiteleri dikkate alındığında; Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında iktisadi ilişkilerin gelişmesi için gerekli şartların bulunduğu söylenebilir.

Türkiye ekonomisi, halen önemli sorunları olmakla birlikte; ulaştığı sanayileşme seviyesi, uluslararası alanda kazandığı rekabet gücü, dış dünyaya açık ekonomik sistemi ile dinamik bir yapıdadır ve gelişme potansiyeline sahiptir. Piyasa ekonomisi kurallarının ekonomik kararlarda giderek daha çok etkin olduğu Türk ekonomisi, çeşitlenen sanayi malları ağırlıklı ihraç ürünleri için yeni pazarlara yönelmek ihtiyacındadır. Buna karşılık Türk ekonomisi, endüstriyel hammaddeleri ile petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarını ithal ederek karşılamaktadır.

Türk Cumhuriyetleri, bugünkü üretim imkânları dikkate alındığında ham petrol, doğal gaz, endüstriyel hammaddeler ile sınırlı sayıda işlenmiş sanayi ürünleri ihraç edebile-

cek imkâna sahiptir. Kısa dönemde ihracatın yapısında bir değişme olmasına imkân gözükmemektedir. İthal etmek ihtiyacında oldukları ürünler ise, başta temel besin maddeleri olmak üzere genel olarak tüketim mallarıdır.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ekonomileri; üretim yapısı, ihracat potansiyeli ve ithal etmek istedikleri maddeler bakımından kıyaslandığında, birbirini tamamladıkları görülmektedir. Bir başka ifadeyle, teorik olarak, Türkiye'nin uluslararası rekabet gücü kazanan ürünlerini Türk Cumhuriyetlerine ihraç etmesi, buna karşılık ihtiyaç duyduğu endüstriyel hammaddeler ile ham petrol ve doğal gazı bu ülkelerden ithal etmesi mümkündür. Ancak, ticari ilişkilerin bu anlamda gelişmesi için bazı önemli kurumsal ve finansal düzenlemeler ile altyapı tesislerinin geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Kısaca ifade etmek gerekirse, Türk Cumhuriyetleri'nde bankacılık sisteminin oluşturulması ve ticaret bankacılığı sistemine işlerlik kazandırılması; sağlam milli para sisteminin iyi bir şekilde işler hale getirilmesi; haberleşme sistemiyle birlikte ulaşım imkânlarının geliştirilmesi gereklidir. Bunlara ilave olarak, kısa dönemde ticari ilişkilerin geliştirilmesi bakımından öncelikle üzerinde durulması gereken iki konu vardır : Birincisi, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında bir ödemeler birliğinin kurulmasıdır. Ödemeler birliği, bu ülkeler arasındaki ticaretin döviz kullanılmadan finanse edilmesini sağlayacak mekanizmaları geliştirmelidir. İkinci önemli konu ise, Türk Cumhuriyetleri'ne verilecek kredilerin miktarının artırılması ve bu kredilerin Türk Lirası cinsinden verilmesidir. Böylece, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında kurulacak ödemeler birliğinin ve uzun dönemde kurulması düşünülecek parasal birliğin temeli atılmış olacaktır⁽¹⁰⁾.

Ticari ilişkilere ilave olarak, teknolojik işbirliği konusunda da, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ekonomileri arasında, büyük bir

(9) Sabahattin Zaim, *Türk ve İslam Dünyasının Yeniden Yapılanması*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1993, s. 36.

(10) Orhan Morgül, *Türk Cumhuriyetleri Arasında Ticari ve Ekonomik İşbirliğini Geliştirmenin Yolları*, Türk Cumhuriyetleri Arasında Politik ve Ekonomik İşbirliği, Uluslararası GİRNE Konferansları, İstanbul, s. 57, 58.

işbirliği potansiyelinin olduğu görülmektedir. Türkiye, ulaştığı sanayileşme seviyesi yanında, sahip olduğu nitelikli insan gücü, teknolojik bilgi birikimi, piyasa ekonomisi ve uluslararası ilişkilerde kazandığı tecrübesiyle, Türk Cumhuriyetlerine çeşitli alanlarda teknik yardımda ve teknoloji ihracında bulunabilecek durumdadır.

Teknolojik işbirliği açısından Türk Cumhuriyetleri'ndeki durumu şöyle özetlemek mümkündür : Bu ülkelerde, piyasa ekonomisinin gerektirdiği hukuki mevzuatın düzenlenmesi ve kurumlarının oluşturulması ; bankacılık, sigortacılık, uluslararası ilişkiler gibi alanlar ile demokratik sistem içinde devlet teşkilatında çalışacak personelin eğitilmesi; öğrenci ve öğretim üyesi değişimi; tarım, sanayi ve hizmet sektörlerindeki işletmelerin özelleştirilmesi, teknolojilerinin yenilenmesi, verimli şekilde çalıştırılması ve bu alanlarda doğrudan ve ortaklık şeklinde yeni yatırımların yapılması konularında, bir başka ifadeyle, teknoloji transferi kapsamına giren tüm alanlarda, işbirliği sağlanmasına büyük ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim, bu ülkelerden gelen teklifler de bu kanaati doğrulamaktadır. Hatta, bu kapsam içinde teknik işbirliğinin belli ölçülerde uygulamaya konduğu bilinmektedir.

Ancak, teknolojik yenileme, yeni tesis kurma, alt yapı projeleri ile petrol ve doğal gaz nakli gibi büyük projelerin gerektirdiği teknoloji ve finansman ihtiyacını, Türkiye'nin yalnız başına karşılamasına imkân yoktur. Bu önemli sorun, Batılı yatırımcılarla Türk müteşebbislerinin işbirliğine gitmesiyle belli ölçüde çözümlenebilir. Batılı yatırımcılar, Orta Asya Cumhuriyetleri pazarına girmek istemelerine rağmen, siyasi belirsizlikler ve ekonomik istikrarsızlıklar sebebiyle çekingen davranmaktadır⁽¹¹⁾. Bununla birlikte Batılı müteşebbisler, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde öncelikli bir konuma sahip olan Türk firmalarıyla işbirliğine giderek, bu ülkelerde yatırım yapma eğilimindedirler. Böylece yeni piyasanın riskini de azaltma imkânı bulacaklardır⁽¹²⁾. Türk firmalarının da böyle bir işbirliğine ihtiyacı olduğu açıktır.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında, halen devam etmekte olan çok yönlü ilişkiler yanında, iktisadi ilişkilerin bu ülkelerin beklentilerine cevap verecek şekilde gelişmesi çok önemlidir. Zira böyle bir gelişmeyle, Türkiye ekonomisi yeni ve büyük bir pazar kazanırken, Türk Cumhuriyetleri de bugün karşı karşıya buldukları ekonomik ve teknolojik sorunlarını belli ölçüde çözme imkânı bulacaklardır. Buna ilave olarak, gelişen iktisadi ilişkiler, bu ülkeler arasında orta ve uzun vadede gündeme gelecek olan daha kapsamlı işbirliğine gidilebilmesi için gerekli güven ortamını sağlayacaktır.

3. Siyasi ve Ekonomik Bütünleşmeye Hazırlık

Son yıllarda uluslararası ilişkilerdeki gelişmeler yanında bölgesel gelişmeler de dikkate alındığında, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri'nin aralarındaki ilişkileri artırarak; iktisadi, kültürel, siyasi ve güvenlik konusu da dahil olmak üzere çok yönlü işbirliğine gitmek gereğini duyacakları söylenebilir. Bu kapsamlı işbirliğinin temel sebepleri iki noktada toplanabilir⁽¹³⁾ : Birincisi, ülkeler arasındaki tarihi ve kültürel bağların varlığıdır. Aynı soydan gelen, aynı dili konuşan, aynı dine mensup ve halen yaşayan kültür olarak birbirine çok yakın olan bu ülkelerin insanları, tabii olarak birbirlerini tanımak, işbirliği yapmak, sevinç ve kederlerini paylaşmak isteyeceklerdir. Nitekim, son dört yılda sağlanan önemli gelişmelerde, bu ülkelerin hükümetleri arasındaki artan ilişkiler yanında, halkın ve gönüllü kuruluşların gayret ve çabalarının payı çoktur.

Türk Toplulukları arasında çok yönlü ilişkilerin kurulmasını gerekli kılan ikinci önemli sebep, dış unsurlara bağlı olarak açık-

(11) Orhan Morgül, A.g.m., s. 59.

(12) Andrew Mango, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkilere Batı'dan Bir Bakış, Türk Cumhuriyetleri Arasında Politik ve Ekonomik İşbirliği, Uluslararası Gıme Konferansları, 1993, s. 62, 63.

(13) Erol Manisalı, Uluslararası İlişkilerdeki Değişmeler "Türk Cumhuriyetleri Topluluğu"nu Gereklemektedir. Türk Cumhuriyetleri Arasında Politik ve Ekonomik İşbirliği, Uluslararası Gıme Konferansları, İstanbul, 1991, s. 3.

lanabilir. Bir başka ifadeyle, uluslararası sistem ve dengelerde meydana gelen değişimler sonucunda, Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri, güvenliklerini sağlamak ve ulusal çıkarlarını korumak için yeni denge arayışları içine girecekler ve aralarındaki ilişkileri çok yönlü olarak geliştirerek, birlikte hareket etme ihtiyacını duyacaklardır. Bu bakış açısına göre, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri'nin halen içinde buldukları ve gelecekte muhtemelen karşılaşılabilecekleri durumları ayrı ayrı gözden geçirmek gerekmektedir.

Türkiye, cumhuriyet döneminde ve özellikle de İkinci Dünya Savaşından sonra, iki kutuplu dünya düzeninde siyasi tercihini Batı Dünyası yanında yer alarak göstermiş; Batılı ülkelerle ekonomik, siyasi, kültürel ve güvenlik alanında işbirliği içine girmiştir. Bu tercihin sonucu olarak, Türkiye, tarihi ve kültürel yönden bağları bulunan ve ekonomik açıdan büyük işbirliği imkânları ve menfaatleri olan Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini sınırlı tutarken; Doğu Bloku içinde yer alan Türk Cumhuriyetleri ile 70 yılı aşkın bir süre doğrudan temas ve işbirliği imkânı bulamamıştır.

Doğu Avrupa ülkelerinde Sosyalist rejimlerin çökmesi, iki Almanya'nın birleşmesi, Doğu Avrupa'dan Kızıl Ordu'nun çekilmeye başlaması, Varşova Paktı'nın ilga edilmesi ve Sovyetler Birliği'nin resmen dağılması, Türkiye'nin Batı dünyası ile ilişkilerini büyük ölçüde etkilemiş ve bu ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Başka bir ifadeyle, Batı dünyasının güvenliği açısından önemi azalan Türkiye'nin, Batı ile siyasi ve ekonomik bütünleşme gayretlerinin arzu ettiği şekilde gerçekleşemeyeceği belli olmuştur⁽¹⁴⁾. Bu kanaati doğrulayan gelişmeler şöyle sıralanabilir : Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusunun belirsiz bir süre için ertelenmesi, Körfez Savaşı nedeniyle uğradığı zararın telafisinde karşılaştığı güçlükler, Kıbrıs ve Ege sorunlarının tekrar tekrar ve kabul edilemez şartlarda gündeme getirilmesi ve Güney Doğu sorunu karşısında Batı'nın takındığı tutum.

Sovyetler Birliği'nde hızlı değişimler devam ederken Batı dünyasının temel düşüncesi, dünyada ve bilhassa bölgede istikrarın korunmasıydı. Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılma döneminde, istikrarın korunmasını ön planda tutan Batı dünyasının, bağımsızlıklarını kazanmak için mücadele veren ülkelere karşı tutumu çok farklılık göstermiştir. Baltık Cumhuriyetlerinin bağımsızlık mücadelesini açıkça destekleyen Batılı ülkeler, aynı desteği Orta Asya Cumhuriyetleri'ne vermedikleri gibi, bu ülkelerin bağımsız devletler olmasını da istememişlerdir. Buna rağmen, Birlik üyesi diğer ülkelerle birlikte Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarının tanınmasını şöyle açıklamaktadırlar : "Bilindiği gibi, aslında dünya devletleri bu ülkelerin bağımsız olmalarını istememişlerdi. SSCB'nin yıkılışıyla bağımsızlıklarını kazanan bu ülkelerin diğer devletler tarafından çabucak tanınmaları da, bu ülkelerin bağımsız birer devlet olarak kalkınmalarının teşvikinden ziyade, büyük oranda BDT'nin hayatiyetine devamını sağlayabilmek amacıyla tasarlanmıştı"⁽¹⁵⁾.

Dünyadaki diğer ülkeler tarafından tanınan ve uluslararası kuruluşlara üyelikleri kabul edilen yeni bağımsız ülkeler, bu dönemde, genellikle büyük ekonomik, idari ve siyasi sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Toplumların temel ihtiyaçlarının bile karşılanamaması sebebiyle, ekonomik sorunlar ön plana çıkmıştır. Merkezi planlamaya dayalı sistemin çökmesiyle adeta duran ekonomilerini harekete geçirmek ve toplumun acil ihtiyaçlarını temin etmek için bu ülkeler, başta sanayileşmiş Batılı ülkeler olmak üzere tüm dünya ülkelerinden ekonomik yardım ve işbirliği talebinde bulunmuşlardır.

Bölgede istikrarın sağlanmasına büyük önem veren Batı dünyası, dağılan Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri'nin hepsine aynı derecede ilgi göstermemiştir. Rusya, yeni bağımsız

(14) Erol Manisalı, A.g.m., s.5.

(15) K.T.Ü. Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, "ABD'nin Orta Asya Politikası", ABD kongresi, 102. Yasama Dönemi Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komisyonu, Avrupa ve Orta Doğu Alt Komitesi'nin Oturum Tutanağı, 28 Nisan 1992, Dr. Martha Olcott'un konuşması, Çev : Murat Kaya ve diğerleri, Trabzon, Eylül 1993, s. 22.

devletler arasında her yönüyle en büyük ve en güçlü ülke olarak, Batı'nın ilgi odağı olmuştur. 1985 yılından itibaren Batı'nın, daha ziyade Rusya'ya ilgi göstermesi, Avrasya bölgesinde barış ve demokrasi yerleşmesini sağlamadığı gibi Rusya'nın emperyalist politikalar izlemesini de engellememiştir⁽¹⁶⁾.

Bugün, büyük ekonomik ve siyasi sorunlarla karşı karşıya bulunan ve bir bakıma çözülmekte olan Rusya'nın en bedbin gözlemcileri bile, bu ülkenin ileride tekrar canlanarak büyük bir güç olacağından şüphe etmiyorlar. Bu fikre karşı çıkan ve için için yanmakta olan Sovyetler Birliği'nin küllerinden Rusya'nın dirilmesini beklemenin boşuna ümit olduğunu iddia edenler de vardır⁽¹⁷⁾. Bugün için, bu iki uçtaki görüşü destekleyen belirtiler olmakla birlikte, Türk Cumhuriyetlerini ilgilendiren konu, Rusya'nın dağılan Sovyetler Birliği üyelerini etki alanında tutmak hususundaki kararlılığıdır. Rusya, bugün içinde bulunduğu çok olumsuz şartlarda bile, bu emelini gizlemektedir.

Rusya, halen karşı karşıya bulunduğu sorunları kontrol altına alır almaz, ekonomik ve stratejik sebeplerden dolayı, Sovyetler Birliği'nin eski üyelerini tekrar siyasi ve ekonomik hegemonyası altına almak isteyecektir. Dünyada yeni bir uluslararası düzene geçildiğinin göstergesi ise, Rusya'nın bu ülkeler üzerinde tekrar hakimiyet kurmak istemesine karşı, Batı dünyasının alacağı tutumla ortaya çıkacaktır⁽¹⁸⁾. Orta Asya Cumhuriyetleri'ne yönelik Rus tehdidine karşı, Batı'nın ve bilhassa ABD'nin caydırıcı bir tutum takınması zayıf bir ihtimaldir. Nitekim, bu konuda muhtemel gelişmeler karşısında alacakları tavır şöyle açıklamaktadırlar : "Açıktır ki, biz, Orta Asya'yı Rusya'dan koruyamayız. Ama, onlarla tam manasıyla bağımsız devletler statüsünde ilişki kurmamız; hem Rusya'ya hem de diğer komşu güçlere Orta Asya'nın yalnızca görünüşte değil, fiilen de uluslararası topluma girdiğine dair yeterli bir uyarı olacaktır. Bunu yapmamız, bölgedeki Amerikan menfaatlerinin korunmasında çok mesafe kaydetmemizi sağlar"⁽¹⁹⁾.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri, dünyada yeniden şekillenmekte olan; Kuzey Amerika (ABD, Kanada, Meksika), Avrupa Birliği, Japonya ve etki alanı olarak ortaya çıkan üç ekonomik (kısmen politik, askeri ve kültürel) bloğun dışındadırlar. Doğu bloğunun çökmesinden sonra AB, NATO ve ABD'nin gözünde Türkiye'nin önemi azalmıştır. Türkiye, ulusal çıkarların tek yönlü ve Batı sistemine dahil olmak suretiyle korumak imkânını büyük ölçüde kaybetmiştir. Yeni Türk Cumhuriyetleri'nin ise, nasıl bir gelişme göstereceği belli olmayan BDT'na dayanarak, geleceklerini güvence altına almalarına imkân yoktur. Kısaca ifade etmek gerekirse, bugün Türk Cumhuriyetleri, başta Rusya ile Çin olmak üzere diğer bölge ülkelerinin tehdidi altındadır⁽²⁰⁾.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri, yukarıda ifade edilen iki temel sebebe bağlı olarak, orta vadede aralarındaki işbirliğini her sahada artırmayı; uzun vadede ise gerekli alt yapıyı hazırlayıp, uluslararası alanda gerekli siyasi desteği sağlayarak, güvenlik unsurunu da içine alacak şekilde ekonomik ve siyasi bir topluluk halinde birleşmeyi bugünden düşünmeye başlamalıdır. Bu birleşme, bölgesel güçle ve dünyada oluşan yeni güç merkezlerine karşı, Türk Topuluklarının güvenliğini sağlamaya ve ulusal çıkarlarını korumaya imkân verecektir. Bugün için bu seviyedeki bir işbirliği çok güç görünse bile, gerek iç gerekse dış sebeplere bağlı olarak meydana gelecek gelişmeler, uzun vadede Türkiye'yi ve Türk Cumhuriyetleri'ni kaçınılmaz olarak bu yönde adımlar atmaya itecektir⁽²¹⁾.

Netice olarak, halen Türk Devletleri arasında devam etmekte olan kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkilerin, ileride kurulması bir bakıma kaçınılmaz olan siyasi ve ekonomik bütünleşmeye zemin hazırlayacak şekilde geliştirilmesine çalışılmalıdır. Bunun için, Türki-

(16) Olgan Bekar, Ukrayna Bağımsız Kalabilecek mi?, Avrasya Etüdleri Dergisi, Cilt : 1, Sayı : 2, Yaz. 1994, s. 72.

(17) S. Ender Winbush, Rusya'dan Sonra Rusya, Avrasya Etüdleri Dergisi, Cilt : 1, Sayı : 2, Yaz. 1994, s. 53.

(18) Olgan Bekar, A.g.m., s. 82.

(19) K.T.Ü. Kafkasya ve Orta Asya Uygulama ve Araştırma Merkezi, ABD'nin Orta Asya Politikası, s. 25.

(20) Erol Manisalı, A.g.m., s. 5.

(21) Erol Manisalı, A.g.m., s. 6.

ye'nin ilk olarak toplumsal mutabakatı sağlayarak iç politika sorunlarını çözmesi, ekonomisini güçlendirmesi, teknolojik gelişmeleri takip ederek teknoloji üretecek bir gayret içine girmesi ve modern bir savunma gücünü oluşturması şarttır. Bunlara ilave olarak, dış politika stratejisini yeniden belirleyerek; Batı dünyası ile çok yönlü ilişkilerini devam ettirirken, bölgede yer alan ülkelerle de ilişkilerini geliştirmelidir. Türk Cumhuriyetleri ile kara ve demiryolu bağlantısının kurulması ve bu ülkelerdeki ham petrol ve doğal gazın güvenli bir şekilde nakledilip, Türkiye üzerinden pazarlanabilmesi için ortak komşularımız olan ülkelerle, bölgesel işbirliği çerçevesi içinde ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesine öncelik vermelidir.

Kaynaklar

Bekar, Olgan. Ukrayna Bağımsız Kalabilecek mi? Avrasya Etüdüleri Dergisi Cilt : 1, Sayı : 2, Yaz. 1994.

340

DPT. Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye İlişkileri. Özel İhtisas Komisyonu, "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Raporu". Ek 4. Ankara, Aralık 1993.

Duman, Mehmet. Sınai Rekabet Gücü. İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1992.

Gürel Şükrü, S. Değişen Uluslararası Kosullarda Türk Dış Politikaları. Türk Cumhuriyetleri Arasında Politik ve Ekonomik İşbirliği - Edit : Erol Manisalı. Uluslararası Girne Konferansları. TİKA-Kıbrıs Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1993.

Kırım, Arman. Türkiye İmalât Sanayiinde Teknolojik Değişim. TOBB Yay., Ankara, 1990.

K.T.Ü. Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi. "ABD'nin Orta Asya Politikası". ABD kongresi, 102.

Yasama Dönemi Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komisyonu, Avrupa ve Orta Doğu Alt Komitesi'nin Oturum Tutanağı. 28 Nisan 1992. Dr. Martha Olcott'un konuşması. Çev : Murat Kara ve diğerleri. Trabzon Eylül 1993.

Mango, Andrew. Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkilere Batı'dan Bir Bakış. Türk Cumhuriyetleri Arasında Politik ve Ekonomik İşbirliği. Edit : Erol Manisalı. Uluslararası Girne Konferansları. TİKA-Kıbrıs Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1993.

Manisalı, Erol. Uluslararası Ekonomi - Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi-. İstanbul, 1971.

Manisalı, Erol. Uluslararası İlişkilerdeki Değişmeler "Türk Cumhuriyetleri Topluluğu"nu Gerektirmektedir. Türk Cumhuriyetleri Arasında Politik ve Ekonomik İşbirliği. Edit : Erol Manisalı. Uluslararası Girne Konferansları. TİKA-Kıbrıs Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1993.

Morgil, Orhan. Türk Cumhuriyetleri Arasında Ticari ve Ekonomik İşbirliğini Geliştirmenin Yolları. Türk Cumhuriyetleri Arasında Politik ve Ekonomik İşbirliği Edit : Erol Manisalı. Uluslararası Girne Konferansları. İstanbul 1993.

Tanyeri, İbrahim. Fiyat Teorisi, Ölçek Ekonomileri ve Teknolojik Gelişme. Ankara, 1984.

Winshush, S. Enders. Rusya'dan Sonra Rusya, Avrasya Etüdüleri Dergisi. Cilt : 1 Sayı, 2 1994.

Yüce, Uğur. İzmir İktisat Kongreleri ve Türkiye'nin Kalkınmasında Sanayileşme Zorunluluğu, 3. İzmir İktisat Kongresi Tebliğleri, Cilt : 7, DPT Yayını, Ankara, 1993.

Zaim, Sabahattin. Türk ve İslam Dünyasının Yeniden Yapılanması. Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1993.